

STAREJŠI – NEIZKORIŠČEN ZAKLAD ČLOVEŠKIH VIROV: STAROST JE LAHKO NOVA PRILOŽNOST V ŽIVLJENJU

Vse družbe v Evropi se starajo; razmerje med starejšimi in mlajšimi se spreminja na račun povečanega števila starejših. Tako posamezne vlade kot Evropska unija vlagajo napore v razvijanje novih strategij in zakonodaje, ki bi omogočile plodno sožitje generacij, reintegracijo starejših v družbo in razbremenitev mlajših generacij. Nova državna politika naj bi po resolucijah OZN in EU razvila »dejavno starost« starejših in jim omogočila, da enakovredno z drugimi generacijami prispevajo k družbeno-ekonomskim standardom in kvaliteti življenja.

Tudi pri nas je skupina starejših že danes naša največja družbena skupina. 15, 4% slovenskega prebivalstva ima več kot 65 let in le 15 % je mlajših od 14 let. To dejstvo ima dalekosežne družbene posledice: neravnovesje v družbi, spremembe na področju socialnega varstva, zdravstva, izobraževanja in dela.

O starosti, kot zgolj o obdobju upada vitalnosti, danes, ko število moških in žensk v poznejših letih življenja narašča in se življenjska doba vse bolj daljša, ne moremo več govoriti. Ravno nasprotno! Starejši ljudje so danes tako dolgo telesno in duševno pri močeh, kot niso bili še nikoli doslej! In obdobje *starosti* postaja vse bolj raztegljivo, vse daljše obdobje življenja, ki zajema 20, 30 in še več let. Vse več ljudi je starih in vse več ljudi je dobrega zdravja. Tedaj ni nenavadno, da v zadnjih petnajstih letih mnoge države podpirajo koncept dejavne starosti. »Vendar pa v večini primerov nacionalne politike ne upoštevajo razvojnih možnosti starejših, brez katerih si težko zamislimo dejavno starost. Iz tega sledi naravna posledica, da je v tistih državah, kjer ne verjamejo v razvoj starejših, prav malo organiziranih struktur in priložnosti za razvoj in delovanje starejših.« (Findeisen, 1999, str. 15).

Ko smo se udeležili Panevropskega foruma za izobraževanje starejših v Barceloni, je George Welles z Inštituta za proučevanje starosti in staranja na Univerzi v Oxfordu povedal: »Ko sem se pred tridesetimi leti začel ukvarjati s vprašanji starosti, so govorili, da je starost problem. Kasneje so spremenili mnenje in starost je postala izziv. Danes povsod po Evropi govorijo o starosti kot o priložnosti in o starejših ljudeh kot o skritih zakladih

znanj in izkušenj ali kot pravijo ekonomisti skritih človeških virih«. Ta poved dobro osvetli dejstvo, da je starost vprašanje dogovora v družbi. Starost je konstrukt, kot pravijo sociologi. »Starost odraža družbene okoliščine v dani družbi in položaj starejšega človeka je odvisen od teh družbenih okoliščin«. (Findeisen, 1999, str.18)

V mnogih kulturah na starejše še vedno najpogosteje gledamo kot na tiste, ki jih bremeni neprijetna teža let. In to težo naj bi bilo treba zmanjšati tako, da kaj storimo za njih (socialno-varstvena politika). Redka pa so razmišljanja, da imajo starejši še vnaprej vitalne in pomenljive vloge, ki so v korist njim samim in družbenemu razvoju.

Znanje in izkušnje starejših so pomemben del družbenega kapitala

Zamolčane zmožnosti in znanje starejših so pomemben del človeškega in družbenega kapitala. Aktiviranje in uporaba teh zmožnosti in znanja bi utrdila družbeni položaj starejših. Še več, razbremenila bi mlajše generacije! Družba pa - in to je v informacijski družbi, oziroma družbi znanja še posebno pogubno - izgublja del človeškega kapitala, ki ga je nekoč že razvila in imela. (Krajnc, 2004). Države pa ohranjajo in razvijajo svojo vitalnost in informacijsko družbo predvsem s človeškim in socialnim kapitalom, s katerim razpolagajo.

V nekaterih državah je z zakonom izrecno onemogočeno plačano delo starejših, ki prejemajo pokojnino. V teh državah kršijo temeljne človekove pravice. V nekaterih državah, kot tudi v naši, je plačano delo starejših zakonsko omejeno. V drugih državah pa delo upokojenih smatrajo v dobrobit družbe, saj prinaša denar v državno blagajno. Starejši človek lahko npr. naloži denar v delnice, iz tega črpa dohodek, pa mu zato pokojnina še ne bo zmanjšana ali celo odvzeta. S plačanim delom starejših pa se nenazadnje ohranja in razvija prepotreben človeški kapital. Več ga je v družbi, bolje ji gre.

Če mlajši odpišejo starejše, s tem grobo posežejo tudi v svoj lastni razvoj. Marsikaj, kar so generacije pred njimi že dosegle, se izgubi in mlajši stopicajo na mestu, medtem, ko bi lahko pot nadaljevali. Ponavljanje prehojene poti upočasnjuje razvoj posameznika in skupnosti. V družbah, kjer vredni dosežki preteklih rodov ne prehajajo na mlajše, kjer starejši vloge prenašalcev vrednega ne morejo, ali ne znajo opraviti, razvoj neizogibno zastane.

Vse znanje, ki ga imamo, ni zapisano. Mnogo ga je v glavah ljudi, zlasti izkustveno pridobljena ekspertna znanja in podrobnosti, pa tudi znanje, ki je proizvod socialnega učenja - znanje o odnosih in sporazumevanju, o tem, kako rešiti ta ali oni problem, zmožnosti in konceptualno znanje, kjer se združuje tisto pridobljeno v organiziranem izobraževalnem okolju in oblikah ter drugo - z delom, življenjem in refleksijo pridobljeno znanje iz izkušenj. (Krajnc, 2004).

Ker imajo starejši v izobilju zlasti izkustveno pridobljeno znanje in zaradi delovnih in življenjskih izkušenj izostrene sposobnosti, lahko stvari zagledajo in presodijo tudi v podrobnosti. Znanje starejših je z leti pridobivalo tudi določeno širino in primerjalni vidik. Starejši se npr. ne zanašajo več le na eno mnenje, eno ugotovitev (tako kot morda svež diplomant), njihove izkušnje kažejo, da je dobro preveriti več mnenj, jih primerjati in šele po presoji sprejmejo določene ugotovitve. Znanje starejših je že imelo priložnost, da se je v praksi tudi preverilo in uporabilo. Prav informacije o tem bi mladim dostikrat skrajšale pot do ciljev, zmanjšale vložene napore in pripomogle k bolj pravilnim odločitvam.

Kakšne so možnosti za integracijo starejših v družbo

Pomanjkanje infrastrukturnih mrež, s pomočjo katerih bi se starejši znova integrirali v družbo, sproža družbeno izločenost in osamljenost starejših. Katere mreže javnih mest in organiziranih struktur, v katere starejši lahko vstopajo, že obstajajo danes? Ali obstajajo mesta za druženje, prostčasne dejavnosti, izobraževanje, centri za ponujanje delovnih storitev in povpraševanje po njih, specializirane zdravniške službe, geriatrični oddelki v bolnišnicah, organizacije, ki ponujajo starejšim organizirano prostovoljno delo in izobraževanje zanj, kulturne organizacije za starejše, ki niso več aktivno zaposleni? Kako se starejši lahko integrirajo v družbo ali bolje, kaj storiti, da iz nje ne izstopijo? Kako si lahko zagotovijo enakovreden položaj z drugimi generacijami v družbi in zadovoljno življenje v poznejših letih (do 30 ali več let življenja)?

Kot za vse druge, tudi za starejše velja, da se znova lahko integrirajo v družbo s pomočjo neke dejavnosti. Raziskave o izkustvih mnogih upokojenih so pokazale, da se po upokojitvi ni priporočljivo vračati v nekdanjo delovno organizacijo. Takrat se upokojeni delavec jasno zave velikega razkoraka med svojim nekdanjim in novim položajem. Počuti se manjvrednega,

izločenega. Ker skupnosti nekdanjih sodelavcev ne pripada več, sta mu odvzeta tudi njegov nekdanji vpliv in družbeni položaj. (Findeisen, 2004).

Uspešneje pa se lahko integrira v nove socialne skupine. Vanje vstopi s pomočjo novih dejavnosti. Težko je naštet, kaj vse starejši lahko počnejo, da se znova povežejo z ljudmi. Vsakdo si z nekaj podpore in svetovanja lahko zamisli, kaj bi ga veselilo, kaj ljudje potrebujejo, kaj so drugi pripravljeni sprejeti, s čim bi se še želel ukvarjati, kaj vidi kot svoj novi življenjski izziv. Izbira in čar tega obdobja sta zmeraj nadvse osebna. Nazadnje je vendarle napočil čas brez spon, ko človek končno lahko počne, kar ga zanima in veseli. V osvetlitev te trditve navajamo le nekaj primerov: uči se igrati kak glasbeni instrument, dela prostovoljno v društvih ali kakšno društvo postavi na noge, ukvarja se z nastopanjem, slika, razstavlja, raziskuje, prevaja, sodeluje z muzeji, dela kot pomožni kustos ali vodič, nudi kaligrafske storitve, oblikuje spletne strani, piše in bere pravljice v vrtcih, sodeluje v šolskem programu skupnostne šole, vrtnari in opravlja vrtnarske storitve, svetuje, nudi učno in psihološko pomoč, poučuje mlajše ali ljudi svojih let, načrtuje, projektira, udejstvuje se politično, sodeluje z množičnimi občili, odpre podjetje, piše in objavlja knjige, ipd.

Starejši potrebujejo nenehno izobraževanje in učenje

Starejši so neizčrpen vir znanja in izkušenj. Starejšim pa znanja tudi primanjkuje. Za vse generacije velja pravilo, da se je potrebno prilagajati spremembam okoli nas. Svet se spreminja in mi z njim. Že za leto vnaprej težko predvidimo, koliko novega se bo zgodilo, kaj bomo spoznali, s čim se bomo soočili.

Področja, ki se hitro spreminjajo (npr. nove komunikacije, nove tehnologije, razvoj medicine, upravne spremembe, nepremičninski trg, zavarovanje, denarništvo, pravo, ekonomija, itd.) zahtevajo sprotno učenje, védenje in informiranje tudi pri starejših. Neznane stvari povzročajo v ljudeh negotovost, občutek ogroženosti in napetosti. V takem stanju lahko ljudje vzdržijo le nekaj časa, potem pa postajajo, če neznanega ne zmorejo pojasniti, vedno bolj zbegani in čustveno moteni. Starejši ne vedo več, o čem govorijo njihovi otroci ali vnuki (e-mail, srfanje po internetu, SMS sporočilo, zapeči CD rom, ipd.). Brez obnavljanja znanja in če ne sledijo novostim, se starejši počutijo izgubljeni in za vsako malenkost nadlegujejo svoje že tako preobremenjene otroke ali vnuke. Babica čaka cel teden, da pride vnukinja in ji prebere SMS sporočilo. Zelo enostavna stvar, ki pa se je babica zaradi svojih strahov in ne zaradi

pomanjkanja inteligence ni naučila. Predsodki in strahovi še vedno preprečujejo starejšim, da bi se primerno izobraževali na novih področjih, kar ni v prid nobeni od generacij. Izločenost starejših iz družbe s tem še narašča. Ni vseživljenjskega izobraževanja, če se ljudje zares ne učijo do konca življenja. Brez učenja starejših težko govorimo o učeči se družbi in vseživljenjskem učenju in izobraževanju.

»Starejši, ki napredujejo, ki s pomočjo izobraževanja bolje razumejo sebe in svet, se tako s pomočjo izobraževanja iz »družbenega bremena« spreminjajo v integrirano skupino, krepijo svojo družbeno vrednost ter se vrača v družbeni in ekonomski razvoj«. (Šantej, 2003)

Nasledki izobraževanja starejših odraslih se izkazujejo v njihovem obsežnem prispevanju k lokalnemu, ekonomskemu in socialnemu razvoju. Kažejo se v osebni rasti starejših, pa tudi v posledičnem večanju znanja drugih generacij, na katere starejši pridobljeno znanje, spretnosti in stališča prenašajo. Še več, izkazuje se v občutnem razbremenjevanju različnih postavk državnega proračuna.

»Če starejšim preprečujemo dostop do nenehnega učenja - ali če to v družbi znanja preprečujemo katerikoli drugi generaciji - se obsodimo na nekonkurenčnost in manjšo proizvodnost. Če starejšim onemogočamo, da svoje znanje dopolnjujejo, ga uporabljajo, če ti nimajo več besede, če z znanjem ne stopajo več v javnost, tedaj je pot mladih daljša in po nepotrebnem manj uspešna«. (Krajnc, 2005, str. 4).

Po drugi strani se mlajši hitreje in lažje odločajo, kar je za razvoj pomembno. Podjetja potrebujejo drugačno politiko zaposlovanja. Zaposlujejo naj vse generacije in uporabljajo njihovo različno in dopolnjujoče se znanje. Izobraževanje naj omogočijo vsem. Povezovanje generacij v izobraževanju prinaša pretok znanja med njimi. Še zlasti je to pomembno za podjetja, ki imajo stranke različne starosti. Če razvojne odločitve v podjetjih, lokalnih in drugih skupnostih ne upoštevajo potreb vseh ljudi, tedaj trajnostni razvoj ni možen. Še več, sodelovanje generacij za razvoj njihovega kraja poveča kakovost okolja, starejše pa iz odvisnežev naredi integrirane ljudi, ki družbi dajejo in od nje prejemajo. Mlajši pa so tako razbremenjeni, saj teža vseh odločitev ni na njihovih ramenih.

Sodelovanje med generacijami daje vsem tisto, kar potrebujejo: nekateri potrebujejo pomoč, drugi zavest, da so znali pomagati, da so povezani z ljudmi. Potrebno bi bilo zagotoviti dovolj

organiziranih struktur za sožitje generacij, saj se ljudje najboljše povežemo med seboj takrat, ko se za nekaj zavzemamo ali ko nekaj ustvarjamo skupaj.

Ali imajo starejši sploh možnost vstopiti na trg delovne sile?

Mnogi starejši si po upokojitvi ali kasneje iščejo svojo vlogo. Vlogo, v kateri si lahko prizadevajo zase in za druge. Vlogo, v kateri bodo vedeli, da so potrebni in da lahko vanjo prinesejo svoje izkustveno znanje. Mnogi si tako še zmeraj želijo opravljati smiselno in koristno delo v družbi. Z ustvarjanjem možnosti dopolnilnega izobraževanja in možnosti uporabe znanja bi starejše spodbudili, da postanejo »starejši izobraževalci in izobraževalke«. Starejše je potrebno opogumiti in usposobiti ter jim dati možnosti, da bi svoje raznotero znanje, ki so si ga pridobili v družini, poklicu in v vsakdanjem življenju, predajali drugim. Drugim, ki so različnih starosti in ki bodo znanje starejših znali koristno uporabiti.

Starejši po upokojitvi ne vedo, kaj bi s svojim znanjem, ker v družbi ni infrastrukture, preko katere bi ponovno vstopali v javnost ali na trg delovne sile na drugačen način, kot so prej s službo in uporabili svoje znanje v prid vsem generacijam.

Ob upokojitvi človek izgubi družbeni položaj, ker je bil ta odvisen od službe in poklicnega dela, s katerim je bil vpet v družbo. Tudi zaradi »starosti« ga okolje potiska vse bolj na rob družbe. Z novo dejavnostjo si upokojenec-ka ponovno vzpostavi svoj družbeni položaj. Delo in ustvarjanje povezujeta ljudi v skupnost. Pomemben del polnega življenja po upokojitvi je ustvarjalno in tudi pridobitno delo. Zakaj ne bi človek po upokojitvi tudi sam kaj storil za svoj gmotni položaj? Zakaj bi morala biti starost nujno povezana z upadom blagostanja? Pokojnina je samo eden od virov vzdrževanja. Starejši ljudje imajo dovolj moči, sposobnosti, znanja in izkušenj, da lahko prevzemajo občasna dela in krajše odgovornosti. Tam, kjer ne morejo zaposliti človeka za poln delovni čas, bi lahko za nekaj ur na teden zaposlili upokojenega strokovnjaka. Zakaj bi v družbi znanje in sposobnosti ljudi zavrgli, če ugotavljamo, da nam znanja manjka?

Vendar naša zakonodaja preprečuje, da bi človek po upokojitvi živel v skladu s svojimi sposobnostmi in znanji. Z zakonodajo in predpisi omejuje delo starejših. Zakon prepoveduje, da bi upokojenci še raziskovali, prevzeli novo delo, itd. Le malo stvari lahko počnejo, če se odločijo, da bodo še naprej uporabljali svoje znanje in sposobnosti. Vse

ostale skupine prebivalstva se lahko svobodno pojavljajo na trgu delovne sile in dokazujejo svoje zmožnosti in strokovnost, le starejši ne, ne glede na to, koliko so sposobni. V družbi tako brezskrbno izgubljam del človeškega kapitala in to v času, ko se moč neke družbe meri prav po njem. Z omejevalnimi zakoni izgublja starejši človek svojo svobodo in družba potrebne potenciale. Na škodi sta obe strani. Omejevanje in diskriminacija nikomur ne koristita. Upokojevanje starejših delavcev ni nikoli povečalo števila delovnih mest za mlade, lahko pa je prekinilo tradicijo in kontinuiteto nekega podjetja ali ustanove. Brez prisotnosti starejših zaposlenih morajo mladi delo in pogoje dela spoznavati znova od začetka. Delovne zmožnosti različnih generacij se med seboj dopolnjujejo. Vsakdo lahko prevzame svoj delež ustvarjanja in dela. To preprečuje socialno izločenost starejših ter kulturno in delovno osiromašenost mladih.

Viri:

1. dr. Findeisen, D. (2004). Znanje starejših in kako ga uporabiti. Zbornik Festival za tretje življenjsko obdobje. Ljubljana.
2. dr. Findeisen, D. (1999). Izobraževanje odraslih v njihovih poznejših letih. Doktorska disertacija. Ljubljana.
3. dr. Krajnc, A. (2004). Znanje in izkušnje starejših za prihodnost. Zbornik Festival za tretje življenjsko obdobje. Ljubljana.
4. dr. Krajnc, A. (2005). Kako doseči polno življenje po upokojitvi. Ljubljana. Univerza za tretje življenjsko obdobje.
5. Šantej, A. (2003). Slovenska univerza za tretje življenjsko obdobje skozi svojih dvajset let. *Kakovostna starost*, 4, str. 18-24.